

प्राथमिक स्तरावर दिव्यांग विद्यार्थ्यांना अध्ययन करताना येणाऱ्या अडचणींचा चिकित्सक अभ्यास
आणि उपाययोजना

संशोधकाचे नाव

श्री. खंडू मनोहर बारगळ

मातोश्री आसराबाई दराडे महिला शिक्षणशास्त्र

महाविद्यालय

यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ

अभ्यासकेंद्र येवला 54499

मार्गदर्शकाचे नाव

प्राचार्य, डॉ. दादासाहेब मोरे

मातोश्री आसराबाई दराडे महिला शिक्षणशास्त्र

महाविद्यालय

यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ

अभ्यासकेंद्र येवला 54499

सारांश

दिव्यांग मुलांना इतर मुलांबरोबर अध्ययन करताना येणाऱ्या अडचणी माझ्या लक्षात आला कारण मी एक स्वतः दिव्यांग विद्यार्थी होतो आणि मी आता शिक्षक अध्यापनाचे काम केले आहे.

संशोधक बालपणापासून बघत आलो आहे की मराठी कविता मुले कृतीयुक्त सादर करायचे परंतु मी फक्त अंग हलवायचो. इतर खेळासारख्या विषयात कबड्डी खो-खो जे मैदानी खेळ होते. त्यामध्ये मला कोणत्याही प्रकारचा सहभाग घेता आला नाही, परंतु लंगडी चांगल्या प्रकारे घालता येत होती हे सरांना लक्षात आल्यानंतर सरांनी मला त्यामध्ये सहभाग नोंदवायचे त्यामध्ये मी बाजी मारायचो आणि कोणत्या प्रकारचा न्यूनगंड माझ्या मनामध्ये मी ठेवला नाही त्यामुळे मी परिस्थितीवर मात केली आणि मी शिक्षक झालो आहे. परंतु अशाच माझ्यासारख्या दिव्यांग विद्यार्थ्यांना मी शिक्षणाच्या प्रवाहामध्ये त्यांचा न्यूनगंड दूर करून अभिमानाने व ताट मानेने शिक्षण घेण्यास प्रवृत्त केले आहे. त्यामुळे मी हा विषय संशोधनासाठी निवडलेला आहे. त्यानुसार किर्तागळी केंद्रातील 19 शाळेतील दिव्यांग विद्यार्थ्यांना अध्ययन करताना येणाऱ्या अडचणींचा अभ्यास ही समस्या निवडण्यात आली.

Global Online Electronic International Interdisciplinary Research Journal's licensed Based on a work at <http://www.goeiirj.com>

महत्वाचे शब्द -

- प्राथमिक स्तर - इयत्ता पहिली ते सातवीच्या विद्यार्थ्यांना प्राथमिक स्तरामध्ये गणले जाते
- दिव्यांग - नैसर्गिक दृष्ट्या एखाद्या व्यक्तीमध्ये अवयवाची कमी असणे त्यास दिव्यांग व्यक्ती असे म्हणतात
- अध्ययन - अध्ययन म्हणजे एखाद्या घटकाचा विषयाचा समस्यापूर्वक अभ्यास करणे होय
- विद्यार्थी - किर्तागळी केंद्रातील 19 शाळेतील शिकत असलेले दिव्यांग मुले व मुली.
- चिकित्सक अभ्यास - यामध्ये अभ्यासपूरक तासिका संदर्भात साधकबाधक चर्चा व सूक्ष्म अभ्यास करणे होय.
- उपाययोजना - एखादी समस्या सोडविण्यासाठी अवलंबिलेला मार्ग म्हणजे उपाययोजना होय किंवा समस्या

सोडविण्यासाठी सुचवलेले उपक्रम/तरतुदी यास उपाययोजना म्हणतात.

संशोधन लेखाचा मुख्यभाग

संशोधक स्वतः दिव्यांग असल्याने मला हे समस्या लहानपणी भेट होत होती परंतु त्यावर मर्यादा होते पण मी शिक्षक झाल्याने त्या समस्या खूप दिवसापासून भेटावस होती त्यामुळे ती समस्या घेऊन खालील गरज ओळखून मी संशोधन करण्याचे ठरविले.

- 1) या संशोधनामुळे प्रत्यक्ष शिक्षकांना आपले अध्यापन कसे करावे व त्यामुळे या मुलांचे अध्ययन कशी होईल यासाठी मदत होईल
- 2) सर्व मुलांची अध्यापनात योग्य सांगड घालून योग्य उपक्रमांच्या अंमलबजावणी करता आली.
- 3) दिव्यांग विद्यार्थ्यांना शिकविण्याचा शिक्षकांना आनंद मिळेल व मुलांना त्यांना शिकण्यात आनंद झाला.
- 4) दिव्यांग विद्यार्थ्यांना स्वतःच्या शिक्षणाच्या दिशा ठरवता आले.
- 5) शिक्षकांना विविध उपक्रमांच्या माध्यमातून अध्यापन करताना आनंद झाला.
- 6) दिव्यांग विद्यार्थ्यांना त्यांच्या शिक्षणाच्या माध्यमातून त्यांना योग्य न्याय मिळाला.

दिव्यांग विद्यार्थ्यांना प्राथमिक स्तरावर अध्ययन करताना येणाऱ्या समस्यांचा चिकित्सक अभ्यास या संशोधनात्मक काही उद्दिष्टे डोळ्यासमोर ठेवून प्रस्तुत शोध आराखड्याची मांडणी करण्याचा प्रयत्न केला.

- १) दिव्यांग मुले यांच्या बदल कृतीचा चिकित्सक अभ्यास केला.
- 2) दिव्यांग मुले व यांच्या कुटुंबातील व्यक्तींचा विचारांचा चिकित्सक अभ्यास केला .
- 3) विविध उपक्रमांचा माध्यमातून दिव्यांग मुलांच्या शिक्षणासाठी उपयोजना सुचविल्या.
- 4) दिव्यांग विद्यार्थ्यांच्या सुप्त गुणांना वाव दिला.

शालेय जीवनात विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास व्हावा याकरिता अभ्यासाच्या विषयासोबतच अभ्यासपूरक विषयांची ही आवश्यकता असते. कला हे माणसाला जगण्याचे बळ देते. कार्यानुभवातून आपल्या कल्पनाविष्काराला चालना मिळते. खेळातून शारीरिक क्षमता तपासून पाहिली जाते. हार पचविण्याचे धाडस निर्माण होते असे एक ना अनेक महत्व या विषयाचे आहे म्हणून हे विषय अभ्यासक्रमात समाविष्ट आहेत. अभ्यासपूरक विषयांची ही प्रभावीपणे अंमलबजावणी व्हावी यामुळे त्याही विषयांना न्याय मिळण्यासाठी प्रस्तुत संशोधन करणे गरजेचे होते. आधुनिक शिक्षणाचे ध्येय विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास करणे होय. विद्यार्थ्यांचा फक्त बौद्धिक, ज्ञानात्मक विकास अपेक्षित नाही तर सर्वांगीण विकास या संकल्पनेत विद्यार्थ्यांचा नैतिक, सामाजिक, राजकीय, धार्मिक विकास अपेक्षित आहे. फक्त वर्गात अध्ययन करून विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास घडवून आणणे आवश्यक आहे. त्यामुळे शालेय अभ्यासक्रमाच्या तासिकाना जोडून अभ्यासपूरक तासिकांनाही तेवढेच महत्व आहे. म्हणजेच विविध अभ्यासपूरक तासिकांच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांचा वेगवेगळ्या पद्धतीने विकास घडवून आणण्यास मदत होते. विद्यार्थ्यांचा व्यक्तिमत्व विकास वाढीसही या अभ्यासपूरक तासिकांची मदत होते. विविध क्रिडा स्पर्धा, वाद विवाद, स्पर्धा परीक्षा इ. मुळे विद्यार्थ्यांचा व्यक्तिमत्व विकास होत असतो. सामाजिक दौऱ्याची पूर्तता, सांस्कृतिक मूल्याची जोपासना केली जाते. असे अभ्यासपूरक कार्यक्रम राबविण्याच्या बाबतीत शाळेमध्ये उदासिनता जाणवते यासाठी अनेक कारणे संशोधकाच्या निदर्शनास आली.

त्यामुळे आजच्या शिक्षण पद्धतीत विद्यार्थ्यांचे ज्ञानात्मक विकास करताना एकच पौलूला जास्त महत्व दिले जावू नये म्हणून प्रस्तुत विषयावर संशोधन करणे गरजेचे होते.

व्यक्तिमत्व या संज्ञेत विद्यार्थ्यांच्या बौद्धिक व ज्ञानात्मक विकासासोबतच त्यांच्या अनेकविध प्रवृत्तींचा विकास, आवडीनिवडीचा विकास, भावात्मक, नैतिक, सामाजिक विकास इत्यादी घटकांचा समावेश होतो. विविध प्रकारच्या शैक्षणिक अनुभवांची व्यवस्था करणे व त्यानुरूप कार्यक्रमांचे संयोजन करणे आवश्यक असते. हे कार्य अभ्यासपूरक तासिकांच्या माध्यमातून होऊ शकते. अभ्यासात खूप पुढे नसलेला विद्यार्थी, जर उत्तम खेळाडू किंवा चित्रकार झाला तर बिघडले कुठे? उलट असे होण्यातच त्याच्या जीवनाची सफलता आहे, म्हणूनच अभ्यासपूरक तासिकांची वेळापत्रकात शाळेने व्यवस्था करणे आवश्यक ठरते. अभ्यासपूरक उपक्रमांच्या बाबतीत एक जुना दृष्टिकोन असा होता की, विद्यालये ही फक्त अध्ययन अध्यापनासाठी असून अशा विविध उपक्रमात वेळ घालविणे म्हणजे वेळेचा अपव्यय होय. पण आधुनिक काळात विशेषतः भारतात स्वातंत्र्योत्तर काळात शिक्षणाची उद्दिष्टे व्यापक झाली असून त्यात व्यक्तीचा बौद्धिक नव्हे तर सर्वांगीण विकास तितकाच महत्वाचा मानला गेला आहे. म्हणून अशा अभ्यासपूरक तासिकांना उपक्रम राबविण्यासाठी अनन्यसाधारण असे महत्व प्राप्त झाले आहे. प्रस्तुत संशोधनात अभ्यासपूरक तासिकांच्या कार्यवाहीचे स्वरूप व पद्धती समजण्यास मदत झाली. उपक्रम राबविण्याची पद्धत समजल्यामुळे विशिष्ट उपक्रमांसंदर्भात वेगळेपण लक्षात येण्यास मदत झाली.

शालेय शिक्षणाच्या बाबतीत सद्यस्थितीचा विचार केल्यास शिक्षण हेच विद्यार्थ्यांचे संरक्षण कवच आहे. शाळेत अभ्यासक्रम व अभ्यासपूरक सहशालेय उपक्रमांमुळे विद्यार्थ्यांची वाढ व विकासास मदत होते. अभ्यासपूरक तासिकांचे नियोजन शिक्षकांना करावे लागते. नियोजन करतांना अभ्यासपूरक कार्यक्रमांचे वर्षभरात वर्गीकरण वेगवेगळ्या प्रकारे केले जाते. शैक्षणिक विषयांत अभ्यासपूरक कार्यक्रम मोठे प्रमाणात शोधता येतात. विशिष्ट संस्कार विद्यार्थ्यांपर्यंत कसा पोहोचवावा म्हणून प्रस्तुत संशोधन करणे महत्वाचे होते. विद्यार्थ्यांमध्ये विविध कल्पना, कल्पना इ. मार्ग दिसून येण्यासाठी त्याच उद्देशाने उद्दिष्टानुसार विविध अभ्यासपूरक कार्यक्रमांची उभारणी करून त्या अनुषंगाने विद्यार्थ्यांमध्ये प्रत्यक्ष अनुभव मिळवून देण्यासाठी प्रस्तुत संशोधन कार्य महत्वाचे आहे. आजकाल बालक हे पालकांच्या इच्छापूर्तीचे साधन आहे. तसेच त्याचा वापर करून घेतांना दिसून येत आहे. आजचे विद्यार्थी स्वच्छतेचे, वृक्षसंगोपन, वृक्षलागवड, मौदानी खेळाचे महत्व, खेळातून यश अपयश पचविणे, सहकार्य भावना, चिकाटी, धैर्य, अचुकता असे गुण हे अभ्यासपूरक तासिकांचा प्रभावी अंमलबजावणी यातूनच विद्यार्थ्यांमध्ये विकसित होतात. अभ्यासपूरक कार्यक्रमातून वक्तशीरपणा, नीटनेटकापणा, सहकार्यभावना अशी मूल्ये त्यांच्या रूजविण्यासाठी प्रस्तुत संशोधन करणे महत्वाचे होते. अभ्यासपूरक तासिकांच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांच्या वर्तनात परिवर्तन सहज व त्वरेने घडून आले.

दिव्यांग विद्यार्थ्यांना प्राथमिक स्तरावर अध्ययन करताना येणाऱ्या समस्यांचा चिकित्सक अभ्यास व उपाय योजना हे संशोधन करत असत या संशोधनाचा शिक्षकांना समस्येची उकल करण्यासाठी अध्ययनातून उपयोग झाला. यावर मी उपक्रमांच्या माध्यमातून समस्या सोडवल्या जाऊ शकल्या.

शिक्षकांना अध्ययनात दर्जेदार शिक्षण देण्यासाठी दिव्यांग विद्यार्थ्यांच्या समस्या जाणून घेणे व उपाय योजना आखणी यासाठी संशोधनाचा उपयोग झाला.

मुलांना शिक्षणाची गोडी लागेल व आपल्या शिक्षणाचा हक्क बजावतात.

मानवता या घटकांमध्ये दर्जेदार शिक्षण मिळून एक वाक्यता मिळण्यासाठी या संशोधनाची गरज झाली.

संदर्भ ग्रंथ

- १) राज्य शैक्षणिक संशोधन व शिक्षण परिषद पुणे यांचे महाराष्ट्र राज्यस्तरीय नवोपक्रम स्पर्धा सन २०२४/२५
- २) दिव्यांग अधिनियम कायदा २०१६
- ३) संविधान अनुच्छेद २१ मध्ये दिलेले अपंग शिक्षण नियम
- ४) समावेशित शिक्षणात अपंग शिक्षण नियम कायदा.
प्राथमिक शिक्षण अभ्यासक्रम, २००४ (२०१०) महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन आणि प्रशिक्षण परिषद, पुणे.

